

Petr Macháček, Josef Chytil

Věstonická nádrž – jak dál?

Vodní dílo Nové Mlýny (VDNM) se stalo ihned na konci roku 1989 symbolem dřívějšího režimu, který chtěl poroučet větru i dešti. Tento režim se zas stal symbolem ignorantsví vůči životnímu prostředí – „černý trojúhelník“ na hranicích ČR, Polska a dřívější NDR byl asi nejznámějším důkazem. Nesmyslná stavba VDNM na nejurodnějších půdách v ČR, podporovaná naprosto nerealistickými plány o rekreaci, rozsahu zavlažování a dalšími ukazateli, které měly dokazovat opodstatněnost výstavby, se stala takovým symbolem na jižní Moravě.

V letech 1995–2000 bylo dokázáno, že i při spuštěné hladině plní VDNM všechny úkoly, které mu byly dány do vínku jeho staviteli. Jak by ne, když řada organizací, s jejichž nároky na zavlažování Povodí Moravy stále počítá, již vůbec neexistují, a nebo nemají o vodu sebemenší zájem... Přesto se doposud vedou spory o budoucí výšce hladiny, především na střední nádrži.

VDNM tvoří tři bezprostředně na sebe navazující nádrže na řece Dyji (horní a dolní), resp. na soutoku řek Dyje a Svratky (střední). Střední nádrž byla budována od roku 1980, napuštěna byla na jaře 1982. Vzápětí byly poškozeny hráze, a proto musela být spuštěna a hráze byly po dobu několika let opravovány. Znovu byla nádrž napuštěna až koncem roku 1986 na provozní hladinu 170,35 m n. m. Nádrž drží plochu 1031 ha a maximální objem 34 mil. m³. Od června 1995 do září 2000 byla povolena mimořádná manipulace a při hladině 169,5 m n. m. (tedy snížené o 85 cm) bylo započato budování biokoridoru. Ten má spojit lužní biotopy na sever od střední nádrže a navazující luhy pod dolní nádrží. V první fázi výstavby koridor představují dva ostrovy, nazvané po významných jihomoravských ochranářích – Šmardův a Vlčkův. Ostrovy jsou tvořené tzv. obvodovým prvkem z lomového kamene, do kterého byly sacím bagrem čerpány sedimenty z vtokových částí řek Svratky a Jihlavy. Od skončení prací je na základě rozhodnutí OkÚ Břeclav držena hladina na kótě 170,0 m n. m.

Již v původních plánech bylo počítáno s tím, že střední nádrž bude oblastí klidu, která má sloužit především jako hnízdiště ptáků. Pro ně bylo navrženo i několik ostrovů, další vznikly z přirozených vyvýšenin. Ptáci nezklamali a na ostrovech poměrně početně hnízdí, další druhy tudy protahují či zimují. V roce 1992 vyšla publikace Významná ptačí území Československa (Hora, Kaňuch 1992), kam byla na základě evropských kritérií zařazena spolu s dalšími 17 lokalitami ČR i Střední nádrž VDNM. V rámci pozdějšího přehodnocení projektu Evropsky významná ptačí území v ČR (Málková, Lacina 2001) Střední nádrž zůstává jednou z 16 takovýchto lokalit u nás.

V roce 1993 byly zapsány do seznamu mokřadů mezinárodního významu v rámci Ramsarské úmluvy i Mokřady dolního Podyjí, jejichž součástí je také Střední nádrž VDNM (Chytil a kol. 1999). OkÚ Břeclav vyhlásil v roce 1994 nádrž za přírodní rezervaci s názvem Věstonická nádrž. Střední nádrž je také v seznamu 41 navržených ptačích oblastí pro soustavu Natura 2000 (Hora a kol. 2002).

Ptáky Věstonické nádrže pravidelně sledujeme od jejího částečného napuštění v červenci 1980 – v polovině každého měsíce sčítáme všechny ptáky na nádrži, v hnízdním období sčítáme hnízda vybraných druhů ptáků, v zimě počítáme za úsvitu vylétující husy a zimující orly mořské.

Nejpočetnějším hnízdícím ptákem na Věstonické nádrži byl od počátku racek chechtavý (*Larus ridibundus* – Macháček 1988, Chytil, Macháček 2000). V roce 1991 zde hnízdilo téměř dvacet tisíc párů, postupně však počet hnízd klesal. Nejrychlejší pokles pak byl zaznamenán v posledních letech (viz tab.). Přesto tato kolonie byla a stále ještě je největší v České republice. Počet racků totiž klesá na celém našem území (Šťastný a kol. 1996, Kloubec 2002) a je jistě ovlivňován i v místech tahu a zimování. Na nádrži má určité vliv na pokles racků chechtavých i lov jejich mláďat racky bělohavými (*Larus cachinnans*) a úbytek vhodných míst k hnízdění.

V roce 1986 našli Martiško a Rejmanová (1987) na nádrži první hnízdo racka bouřního (*Larus canus*). Od té doby zde hnízdí každoročně jeden až tři páry (Chytil, Macháček 1991, 2000). V roce 2003 se však pár, zřejmě pro nedostatek vhodných míst k založení hnízda, přesunul k Drnholci na horní nádrž. Na Věstonické nádrži tak po mnoha letech nehnízdil žádný racek bouřní.

Rybák obecný (foto Petr Macháček)

V roce 1983 našel Šebela (1985) na nádrži čtyři hnízda racka černoohlavého (*Larus melanocephalus*). Dále zde hnízdilo několik párů zřejmě pravidelně, námi nalezená hnízda jsou uvedena v tabulce. Nejvíce párů zde hnízdilo v roce 1999 a 2000, současný pokles je rovněž možné přičíst nedostatku vhodných míst k založení hnízda. U tohoto druhu byla zaznamenána zřejmě vůbec nejvýraznější expanze areálu, jaká byla u evropských druhů ptáků kdy zjištěna. Původně černomořský druh začal svůj hnízdní areál rozšiřovat jak směrem na západ, tak i na sever – v současné době hnízdí velmi početně např. v Holandsku, Belgii, Francii i Německu, první hnízdění bylo již zaznamenáno i v jižní Anglii.

Od roku 1990 hnízdí na střední nádrži jeden až několik (viz tab.) párů racka bělohlavého (*Larus cachinnans* – Chytil, Macháček 1999, 2000). Je to velký druh racka, v jehož jídelníčku v hnízdním období zřejmě převažují mláďata racků chechtavých, objevují se v něm ale i mláďata rybáků a kachen.

Od počátku napouštění hnízdili na nádrži rybáci obecní (*Sterna hirundo*). Počet párů narůstá (viz tab.) a od devadesátých let jde o největší kolonii v ČR, ve které hnízdí více než polovina všech rybáků v České republice (Šťastný a kol. 1996). Zlom nastal v roce 2002, kdy při opětovném zvýšení hladiny (proti kterému ochránáři marně protestovali) byly hnízdní ostrovy již zarostlé. Přes třicet párů rybáků zahnízdilo na betonových pilířích bývalého mostu přes Dyji a kolem šedesáti párů na malém zbytku nezaplaveného obvodového prvku druhého ostrova biokoridoru. Zde se přes hnízda přelévaly vlny a bylo vyvedeno jen několik mláďat. I hnízdění na pilířích bylo poměrně neúspěšné. Stejná situace se opakovala i v roce 2003. Pokud tedy zůstane na střední nádrži stálá hladina na kótě 170,00 m n. m., počet hnízdících rybáků bude i nadále klesat. Přitom jedním z hlavních důvodů pro výběr do seznamu významných ptačích oblastí bylo právě hnízdění rybáka obecného (Hora a kol. 2002).

Na území spodní nádrže a přilehlého Křivého jezera hnízdil značný počet hus velkých (*Anser anser*) na hlavatých vrbách, další v rákosinách Šakvického rybníka. Po vybudování nádrže přesídlily tyto husy na ostrovy Věstonické nádrže. V roce 1989 zde hnízdilo přes 170 párů, postupně ale jejich počet klesal a v současnosti zde hnízdí pouze kolem 30 párů. To je zlomek počtu hus hnízdících na území nádrží před jejich vybudováním (Macháček 1981).

Na ostrovech dále hnízdí kachny – až několik desítek od každého druhu: kachna divoká (*Anas platyrhynchos*), kopřivka obecná (*Anas strepera*), zrzholávka rudozobá (*Netta rufina*), polák velký (*Aythya ferina*) a polák chocholačka (*Aythya fuligula*). Počet hnízdících kachen je stabilní. V některých letech bylo pozorováno i početné soustředění vyvedených mláďat (Chytil 1998).

Při spuštění nádrže na začátku budování biokoridoru zde přechodně hnízdilo více párů kulíka říčního (*Charadrius dubius*) a čejky chocholaté (*Vanellus vanellus*) i několik párů vodouše rudonohého (*Tringa totanus*). Pozoruhodné bylo hnízdění kolpíka bílého (*Platalea leucorodia*) v letech 1984 až 1988 (Šebela 1990, Macháček, Chytil 2001). Za tuto dobu zahnízdilo 15 párů, úspěšně byla mláďata vyvedena jen ze sedmi hnízd. Šest hnízd bylo vyplaveno.

Velice významné je také zimování hus polních (*Anser fabalis*) a hus běločelých (*Anser albifrons*). Každoročně zde bývá až několik desítek tisíc hus, které větší část dne tráví na polích, kde se živí ozimy. Zajímavá situace nastala loni, kdy hlavní součást jejich potravy tvořila zrna kukuřice. Sklizená pole po kukuřici totiž vzhledem k velmi deštivému podzimnímu počasí nemohla být zorána, a husy tak na nich nacházely dostatek potravy.

Dále na nádrži zimuje až několik desítek orlů mořských (*Haliaeetus albicilla*). Zimování hus a orlů na Věstonické nádrži není ovlivňováno výší hladiny.

Věstonická nádrž patří v České republice k nejvýznamnějším ornitologickým lokalitám. Z hlediska Evropské unie je významné zimování hus polních a běločelých a orlů mořských, letní shromaždiště hus velkých a hnízdění rybáků obecných. A právě rybáci reagovali na zpětně zvýšenou hladinu nádrže prudkým poklesem počtu hnízdících párů a velmi malou úspěšností hnízdění. Z hlediska dlouhodobého vývoje proto navrhuje (viz např. Chytil, Macháček 2000), aby byla hladina před hnízděním rybáků snížena alespoň na kótu 169,50 m. Tento pokles způsobí vynoření vhodných ostrůvků pro hnízdění rybáků obecných i jiných vodních ptáků.

Počet hnízd racků, rybáků a hus na Věstonické nádrži v letech 1990–2003.

V tabulce jsou uvedena pouze přímo nalezená hnízda.

rok	racek chechtavý	racek bouřní	racek černohlavý	racek bělohlavý	rybák obecný	husa velká
1990		2	2	1	193	150
1991	19 853	3	2		112	150
1992	(13 000)	2	1		150	182
1993	14 079	3	3		202	159
1994	14 476	2			151	151
1995	10 365	1			286	(55)
1996	12 010	1	3	1	235	64
1997	12 740	1	7		218	51
1998	?	1	4	3	213	44
1999	9 370	1–2	10	5	214	19
2000	7 476	1–2	17	5	278	30
2001	7 530	1–2	5	5	246	29
2002	6 487	0–1	2	2	97	21
2003	5 057	0	3	1	93	27

Literatura:

- Hora J., Kaňuch P. a kol., 1992: Významná ptačí území v Evropě. Československo. Československá sekce ICBP, Praha. 116 pp.
- Hora J., Marhoul P., Urban T., 2002: Natura 2000 v České republice. Návrh ptačích oblastí. ČSO Praha.
- Chytil J., 1998: Neobvyklá soustředění mládat zrzohlávky rudozobé (*Netta rufina*) a poláka chocholačky (*Aythya fuligula*). Zpravodaj Jihomor. pobočky ČSO, Brno, 11: 33–34.
- Chytil J., Hakrová P., Hudec K., Husák Š., Jandová J., Pellantová J., 1999: Mokřady České republiky – přehled vodních a mokřadních lokalit ČR. – Český ramsarský výbor, Mikulov, 327 pp.
- Chytil J., Macháček P., 1991: Racek bouřní, *Larus canus*, pravidelně hnízdí na jižní Moravě. Sylvia 28: 129–131.
- Chytil J., Macháček P., 1999: Hnízdění racků bělohlavých (*Larus cachinnans*) na Věstonické nádrži vodního díla Nové Mlýny. Crex – Zprav. Jihomoravské pob. ČSO, 14: 46–48.
- Chytil J., Macháček P., 2000: Vývoj hnízdních populací rackovitých (*Laridae*) a rybákovitých (*Sternidae*) na nejj jižnější Moravě. Sylvia, 36: 113–126.
- Chytil J., Macháček P., 2000: Aktuální problémy ochrany ptáků a jejich prostředí v ČR. 3. Avifauna vybraných ornitologických lokalit: Střední nádrž VDNM. Sylvia, 36: 15–20.
- Kloubec B., 2002: Početnost jihočeské hnízdní populace racka chechtavého (*Larus ridibundus*) v letech 1998–2002. Sylvia, 38: 75–82.
- Macháček P., 1981: Hnízdění hus velkých na vrbách. Památky a příroda, 6: 429–431.
- Macháček P., 1988: Vliv vodohospodářských úprav jižní Moravy na synusie vodního ptactva SPR Lednické rybníky. Kand. dis. práce, ÚSEB ČSAV Brno, 194 pp.
- Macháček P., Chytil J., 2001: Vývoj hnízdních populací volavkovitých (*Ardeidae*) a kolpíka bílého (*Platalea leucorodia*) na nejj jižnější Moravě. Sylvia, 37: 67–78.
- Málková P., Lacina D. (ed.), 2001: Významná ptačí území v České republice. ČSO Praha. 144 pp.
- Martiško J., Rejmanová K., 1987: Hnízdění racka bouřního na Věstonickém jezeře v roce 1986. Živa, 30: 193.
- Šebela M., 1985: Hnízdění racka černohlavého na Moravě. Naší přírodou, 5: 8–9.
- Šebela M., 1990: Hnízdění kolpíků bílých na Moravě. Naší přírodou, (5): 12–14.
- Šťastný K., Bejček V., Hudec K., 1996: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 1985–1989. Nakladatelství a vydavatelství H&H, Jinočany.